

nalisme geen Duitse vinding is (106), zal niet iedere Nederlander weten. De uitspraak dat antisemitisme een algemeen Europees verschijnsel is (156), is natuurlijk ook bedoeld om vooroordelen weg te werken.

Op het einde wordt het boek onevenwichtiger. De DDR bijvoorbeeld wordt nauwelijks behandeld, er wordt slordiger geschreven ("*leidende Nederlanders*", 218, of "*Het Nederlandse volk was in afinars*", 211) en recente ontwikkelingen als het bekende Clingendael-rapport en de economische problemen worden uitgebreid vermeld maar zijn nog niet bezonken.

Nu worden ook de achtergrond en de reden van de betrokkenheid van de auteur duidelijk: na de Tweede Wereldoorlog heeft hij als lid van Morele Herbewapening in Duitsland geprobeerd een bijdrage te leveren aan een christelijk geïnspireerde verzoening.

Duitsland, bewogen hart van Europa geeft veel informatie. Misschien wel te veel voor mensen die zich willen verdiepen in de geschiedenis van buurland Duitsland. Of dit voldoende is om de in Nederland heersende vooroordelen over Duitsland onder haar inwoners weg te werken, blijft de vraag.

Wim Rongen

PORTRETTE

J. van Oudheusden e.a. (red.), *Brabantse biografieën. Deel 4.* (Boom, Amsterdam/Meppel 1996) 144 blz., prijs f25,00.

Elk jaar, nu al voor de vierde keer, verschijnt er een nieuw deel in de reeks *Brabantse biografieën*. Deze reeks wordt uitgegeven in samenwerking met de Stichting Brabantse Regionale Geschiedbeoefening.

In dit deel worden door 29 auteurs evenzoveel levensbeschrijvingen gegeven van diverse bekende en onbekende Brabanders uit de 14e tot in de 20e eeuw. In alfabetische volgorde passeren de levens van 5 vrouwen en 24 mannen de revue. Van Hendrik Agylaeus, een protestants advocaat die in het door godsdiensttwisten verscheurde 16e eeuwse Den Bosch zijn partij meebliet, tot 'meester' Hendricus Hubertus van der Zanden uit Hoogeloon. Deze pionier van het Brabantse land- en tuinbouwonderwijs werd niet voor niets 'meester' genoemd, getuige het feit dat hij gedurende zijn loopbaan onder andere 'meester' aan een lagere school, een landbouwschool, twee huishoudscholen en aan een R.K. Middenstandshandelsavondschool geweest is. Zijn carrière werd besloten met een Kamerlidmaatschap voor de KVP.

De vrouwen wier leven beschreven wordt hebben allen, ongeacht de eeuw waarin zij geleefd hebben, hun sporen verdiend in de sociale of de sociaal-religieuze sector van de Brabantse samenleving. Zij worden stevast betiteld als 'vrome weldoenster' of als 'sociaal bewogen vrouw'. Hier is slechts één uitzondering op: Johanna Paulina Musters (1878-1895). Zij heeft haar naam en faam (en waarschijnlijk ook haar vermelding in de Brabantse biografieën) te danken aan het feit dat zij slechts 48 centimeter lang was. Zij verdiende onder de naam 'Prinses Pauline' een dikbelegde boterham als kermisattractie.

De heren daarentegen zijn bijna allemaal Brabantse coryfeeën in de kunst, de literatuur, het onderwijs, maar vooral bestuurders uit de wereldlijke en kerkelijke overheid. Evenals bij de vrouwen maakt ook hier de eeuw waarin men leeft

geen enkel verschil. Continuïteit in de geschiedenis lijkt troef. Behalve veel tamelijk onbekende maar invloedrijke mannen worden er ook enkele klinkende namen genoemd zoals die van de leraar, toneelschrijver en humanist Georgius Macropedius (1487-1558), de grondlegger van de Katholieke Universiteit Brabant Martinus Joseph Hubertus Cobbenhagen en de (televisie) bisschop Wilhelmus Marinus Bekkers (1908-1966). Er is echter één in het oog vallende uitzondering. De meest bekende maar ook onbekende persoon zal ongetwijfeld Cornelis Schuitemaker (1813-1884) uit Sint-Willebrord zijn. Deze 'versleten' arme boerenknecht heeft in 1881 als 67-jarige model 'gezet' voor de wereldberoemde tekeningen 'Worn out' en 'Boer bij het vuur' van Vincent van Gogh.

De *Brabantse biografieën* zijn vlot geschreven, informatief en prettig om te lezen. Hoewel het niet altijd duidelijk is wat de selectiecriteria zijn voor opname in deze historische Brabantse 'Wie is wie' is dit geenszins storend. Dit staat garant voor afwisseling en af en toe een prettige verrassing. Voor een eerste introductie, met name bij het regionale en plaatselijke geschiedenisonderwijs, kunnen deze levensbeschrijvingen en het historisch kader waarin ze geplaatst zijn goed van pas komen. De waarde en bruikbaarheid van deze *Brabantse biografieën* stijgt echter naarmate er meer delen van verschijnen. Vooral voor de Brabantse schoolbibliotheken een aanrader.

Martien van Gastel

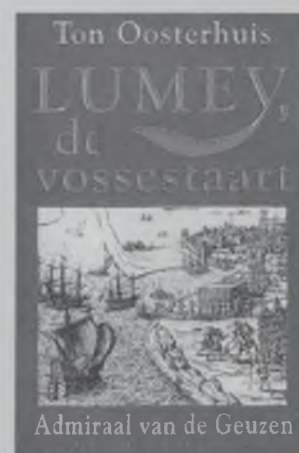
DE OPSTAND

Ton Oosterhuis, *Lumey, de vossestaart* (Bert Bakker, Amsterdam 1996) 253 blz., f39,90.

Hoewel aangeprezen als de biografie van de geuzen-admiraal, is dit boek veel meer dan dat. Voor alle docenten geschiedenis die het verhaal over de opstand willen larderen met anekdotes en oorspronkelijk bronnenmateriaal is dit boek verplichte kost. Wat dat betreft is het jammer dat dit werk niet een paar jaar eerder op de markt is verschenen, want het examenonderwerp over de opstand kon best zo'n spannend verhaal gebruiken.

Maar niet alleen leest het verhaal over Lumey als een trein, het is ook verhelderend. Het gaat in op de edelen en hun verhouding tot enerzijds de koning van Spanje en anderzijds Willem van Oranje. Het is een verhaal van eigenbelang, van politieke voorkeuren en van tradities. Wat dat betreft is het ook een triest verhaal, want het markeert het einde van een periode in de Lage Landen. Wordt het begin van de opstand nog overheerst door de politieke belangen van de heersende stand, met de Unie van Utrecht heeft deze groepering haar eigen doodvonnis getekend. De Republiek is de samenleving van de burgers-kooplieden die gebaat zijn bij rust en geldverdiens. In zo'n maatschappij passen eerder verdraagzaamheid en vrede dan godsdienstoorlogen en vechtpartijen.

Edellieden als Lumey waren wat dat betreft mensen van

het verleden, vergroeid met feodalisme en militarisme. Zij konden maar moeilijk accepteren dat een opstand zonder steun van de burgerij geen kans van slagen had. De brug naar de burgers was voor deze edelen te ver weg, terwijl de rijke burgerij wel kans zag om rijkdommen te verwerven en daarvoor macht en aanzien te kopen. De man die door een onbezonnen actie, het veel te vroeg aanvallen van Den Briel, medeverantwoordelijk was voor het succesvolle verzet van de Hollandse steden, joeg diezelfde steden tegen zich in het harnas. Zijn wreedheden tegen katholieken, zijn eigengereidheid bedreigde de burgerlijke samenleving. Het is de verdienste van Willem van Oranje dat hij wél inzag dat de burgerij de toekomst van de Republiek was. Daarom is hij de 'vader des vaderlands' geworden en wordt Lumey beschouwd als een soort van oorlogsmisdadiger.

Het boek van Oosterhuis laat zien dat de moordenaar van de martelaren van Gorcum vooral een symbool is van een verdwijnende groep in de samenleving van de Republiek. De tragiek van de edelen: nog wel nodig om de koning van Spanje te bestrijden, maar overbodig in de nieuwe samenleving.

Jos Trippenree

GOUDEN EEUW

Wim Wennekes,
***Gouden handel* (Atlas,**
Amsterdam 1996)
471 blz.

Er is nu een boek verschenen dat eigenlijk onder het hoofdkussen van elke docent geschiedenis hoort te liggen. Voor het eerst is hier een samenhangend verhaal over de Nederlandse ontdekkingen; het verhaal van de pioniers en van alle producten die door de Republiek over de hele wereld werden ontdekt en verhandeld. Hier is de geschiedenis van de VOC, de WIC en de Noordse Compagnie. Hier wordt de Itinerario van Jan Huyghen van Linschoten herverteld, krijgt het verhaal van het Behouden Huis zijn plaats binnen de context van de reizen om de noord en worden de daden van Jan Pieterszoon Coen op hun juiste waarde geschat. Wim Wennekes, schrijver van *De aartsvaders*, een onderzoek naar de grondleggers van de grootste Nederlandse bedrijven, weet van begin tot eind te boeien. En het eind zou ook het begin kunnen zijn: een glossarium waarin alfabetisch een beschrijving van alle producten die door de Republiek in de 17e en 18e eeuw zijn verhandeld. Zelf raadt de auteur in zijn voorwoord ook aan om eerst in dit glossarium te snuffelen om alvast in de stemming te komen voor de Nederlandse handelsgeest van de gouden eeuw.

Met deze raad geeft Wennekes tevens aan met welk doel voor ogen dit werk tot stand is gekomen. Hij probeert een tussenweg te bewandelen tussen de traditionele chronologische geschiedenis en de thematische aanpak. De economische rode draad in de vaderlandse geschiedenis zorgt voor de noodzakelijke kennis over de wereldroem van de Republiek die nog steeds miljoenen toeristen naar de monumenten van toen doet komen. Die miljoenen toeristen komen vaak uit

landen die in het verleden vooral met die Republiek te maken hadden, zoals Japan, waar tot 1854 de tweede taal Nederlands was. Andere toeristen zijn op zoek naar het gebied waar hun wortels liggen, zoals de Amerikanen.

Het lijkt wel of al die toeristen beter begrijpen hoe uniek de prestatie van dat kleine landje in de 17e eeuw was, dan de Nederlanders zelf. Daarom is het goed dat er een boek als dat van Wennekes is verschenen, al is het maar omdat na lezing van *Gouden handel* vooral verbazing overblijft. Verbazing over de grote warenkennis van de Nederlanders in de Republiek, vooral gebaseerd op het feit dat het eigen land zo weinig grondstoffen kende dat de blik wel naar buiten gericht moest worden. Daarnaast zorgt diezelfde rode draad ervoor dat de lezer begint te begrijpen waarom er in het verleden zoveel oorlogen werden gevoerd, namelijk vooral om de macht over handelswegen en producten.

Het is te hopen voor Wim Wennekes dat de docent die kennis heeft genomen van alle aspecten van de Nederlandse expansiedrang iets van die verbazing op zijn leerlingen kan overbrengen, zodat er weer een nieuw licht over de handelsgeest van de 17e eeuw zal schijnen.

Jos Trippenree

EUROPA

Pim den Boer, *Europa. De geschiedenis van een idee* (Uitgeverij Prometheus, Amsterdam 1997),
167 blz.

Jacques le Goff, *De geschiedenis van Europa* (Uitgeverij Prometheus, Amsterdam 1997),
79 blz.

Pim den Boer (UvA) had in 1993 een aandeel in het Engelse Open University-project 'The History of the Idea of Europe'. Zijn bijdrage daarin vormt het hoofdbestanddeel van het boekje *Europa. De geschiedenis van een idee*, waarmee hij de weg vervolgt die hij in zijn oratie uit 1989 is ingeslagen. Hij is op zoek naar ideeën in het verleden omtrent de identiteit van Europa.

Welke schrijvers hebben een gemeenschappelijke Europese cultuur geïdentificeerd? De oude Grieken deden het. Europa betekende voor hen vrijheid; Azië (lees: het Perzische Rijk) was de zetel van despotisme. De kerkvaders en de middeleeuwse pausen deden het. De Kruistochten versterkten het westers zelfbewustzijn. De humanisten deden het. Ze koesterden het idee van een 'republiek der letteren'. In de zestiende tot en met de achttiende eeuw werd Europa door onderlinge oorlogen in beslag genomen. Tegelijk groeide door de koloniale expansie het Europese superioriteitsbesef, dat culmineerde tijdens het Modern Imperialisme van de late negentiende eeuw. Inmiddels bleven kunstenaars en geleerden over de grenzen heen communiceren.

Den Boer laat zo een hele stoet aan denkers en kaartenmakers de revue passeren. Een duidelijke lijn is niet altijd te herkennen. Na de verlichtingsfilosofen en het tijdvak van de Franse Revolutie en Napoleon - waarin nadruk op universalisme lag - kreeg het begrip Europa nieuwe formuleringen. 'Zetel van de christelijke, in de middeleeuwen gevormde beschaving', zeiden de voorstanders van de restauratie. 'Zetel van vrijheid en democratie', zeiden de progressieven. Vervolgens was er de paradox van de negentiende eeuw: de hoogtij van het nationalisme viel samen met de era van Europese suprematie. Het blanke ras triomfeerde over de wereld, maar

